

Metodica predării istoriei

FUNDAMENTAREA ȘTIINȚIFICĂ A LECȚIEI DE ISTORIE

AUREL IORDĂNESCU

Dintre cele trei elemente care determină eficiența învățămîntului istoriei: înnoirea continuă a cunoștințelor istorice, înnoirea concepțiilor profesorului și folosirea adecvată a mijloacelor auxiliare, fără îndoială că cel mai de seamă este primul, deoarece numai structurarea ei din perspectiva *nivelului actual* al științei istorice asigură lecției de istorie fundamentarea științifică pe care o postulează un învățămînt corespunzător exigențelor actuale și prin aceasta valoarea ei informativă și formativă.

Nivelul actual al științei istorice este reprezentat printr-un *ansamblu de concluzii — date și interpretări* — asupra cărora *învățații sînt de acord* într-un anumit moment al dezvoltării științei istorice.

Dar dacă fundamentarea științifică rezidă, înainte de toate, în *înnoirea* cunoștințelor istorice, se ridică întrebarea: de care noutăți este vorba?; ce și cît din datele noi sînt *indispensabile* fundamentării științifice a conținutului lecției?; și *cum* se face integrarea noului?

La prima întrebare răspunsul este: numai ceea ce a intrat în circulația științifică comună poate intra ca element de înnoire în conținutul lecției; descoperirile îndoielnice și interpretările contestabile trebuie să rămînă excluse, cel puțin pînă cînd primesc un *inceput* de confirmare.

Dar și dintre datele și interpretările acceptate, al căror număr crește vertiginos, nu trebuie reținute *decît acelea* care contribuie la înnoirea conținutului *din perspectiva necesităților învățămîntului*.

În fine, *integrarea datelor noi* trebuie să fie însoțită în chip riguros, de renunțarea la tot ce este perimat sau depășit, deoarece fiecare noutate duce la perimarea unor date vechi, care, deci, trebuie înlăturate. Nu trebuie pierdut din vedere faptul că înnoirea conținutului *nu* trebuie să reprezinte atît un *spor cantitativ*, ci mai ales o *creștere calitativă* și că *erudiția fără valențe educative* este nefolositoare.

Ce se înțelege atunci prin fundamentarea științifică a lecției de istorie? Ea reprezintă redarea cu maximum de corespondență cu realitatea obiectivă a *conținutului concret* al proceselor istorice care structurează conținutul unei lecții, pe baza *celor mai noi concluzii* ale cercetării istorice *general acceptate* și cu folosirea unor *modalități metodice* care să contribuie prin rigoarea lor (rigoare rezultată din respectarea neabătută a principiilor metodice strict științifice, a căror eficiență este dovedită de practică) la realizarea *aspectului demonstrativ*, de natură a genera *înțelegerea* pe calea unei *reprezentări adecvate*.

Ea îmbracă, deci, două aspecte: aspectul *material*, adică de conținut și aspectul *formal*, adică al *modalităților de înfățișare* a conținutului. Pentru că la fundamentarea științifică a lecției de istorie nu contribuie *numai conținutul ei*

științific, ci și *modalitatea de prezentare* a acestui conținut în chip *organizat și sistemic*, adică din *îmbinarea* conținutului științific cu prezentarea lui *într-o formă riguros demonstrativă*.

Care sînt, atunci, *condițiile* pe care trebuie să le îndeplinească o lecție de istorie pentru a fi fundamentată științific? O lecție de istorie este fundamentată științific atunci cînd :

1) *abordează problemele care-i structurează conținutul din perspectiva cercetărilor și soluțiilor recente* : nu mai este îngăduit a face din *plebei* un element *etnic* deosebit de *patricii*, atunci cînd cercetările ultime au demonstrat că deosebirea dintre ei sînt rezultatul unei diferențieri sociale pe bază economică, în cadrul aceleiași comunități etnice. Tot astfel, în lumina cercetărilor recente, politica internă a lui Dimitrie Cantemir reflectă tendințele Domnului moldovean de înlăturare a regimului nobiliar, care limita puterea domnească și înlocuirea lui cu un regim autoritar și centralizat, sprijinit pe alianța cu Rusia ;

2) cînd se sprijină pe o *ierarhizare* a faptelor istorice care *să reflecte cît mai exact* rolul pe care ele l-au jucat în desfășurarea procesului istoric considerat. Cu alte cuvinte, centrarea cu precădere pe acelea a *căror acțiune hotărîtoare* a determinat în chip *efectiv cursul* evenimentelor. Numai înfățișînd domnia lui Alexandru cel Mare *din perspectiva* cuceririi imperiului persan și a întrepătrunderii civilizației grecești cu cea orientală (care, deci, vor sta pe primul plan) se pot integra celelalte evenimente într-o optică cu adevărat științifică. În același fel, în desfășurarea lecției privind domnia lui Mircea cel Bătrîn *faptul central* care a determinat în chip efectiv atît politica lui internă, respectiv raporturile cu boierii și cu țărănimia și „adunarea” de pămînturi românești, cît și politica externă, adică alianțele cu Ungaria, Polonia și Moldova, a fost *primejdia otomană*, în funcție de care urmează a fi introduse celelalte inițiative politice, inclusiv amestecul Domnului muntean în treburile interne ale Imperiului otoman ;

3) cînd faptele înfățișate, *ierarhizate potrivit gradului lor de eficiență*, sînt însoțite de *analize* care le stabilesc *valoarea* și sînt încadrate într-un *sistem de idei* care le precizează *sensul și aspectul causal*, cu alte cuvinte atunci cînd se *stabilește și se formulează problematica* pe care conținutul o ridică. Numai procedînd așa vor putea înțelege elevii, *de ce* Țările românești s-au întemeiat atît de tîrziu (tîrzia cristalizare a relațiilor feudale ca rezultat al duratei neobișnuit de îndelungate a migrației popoarelor în spațiul carpato-danubian) ; de ce încercarea lui Litovoi nu a reușit (deși condițiile *interne* erau îndeplinite, așa cum arată Diploma Cavalerilor Ioaniți din 1247, cele *externe*, respectiv slăbirea monarhiei maghiare și a hanatului tătăresc, încă nu se realizaseră în jurul anilor 1273—1279, așa încît încercarea lui Litovoi a fost împiedicată de Ladislau al IV-lea (Cumanul) și de ce a reușit Basarab (consolidarea feudalismului intern, care nu mai voia să împartă cu regele maghiar veniturile rezultate din exploatarea internă și nici să mai suporte supremația mongolă, conjugată cu *criza forțelor externe*, care se opuseseră pînă atunci formării statului : anarhia maghiară între 1301 și 1310 și anarhia mongolă după moartea hanului Nogai). Numai că nu trebuie să confundăm *problematica* lecției ca înfățișare a problemelor *reale* care structurează procesul istoric, cu modalitatea metodică a problematizării ;

4) cînd ordinea în care sînt înfățișate faptele și procesele istorice reflectă *dezvoltarea organică reală*, cu marcarea *conexiunilor* și a *interferențelor* de pla-

nuri, adică de *serii independente* de fapte și procese care se *încrucșează* la un moment dat, dînd fenomenului istoric considerat *configurația lui specifică*. În structurarea lecției privind formarea statului feudal Țara Moldovei trebuie avută în vedere existența a *trei planuri*: a) *Planul maghiar*: interesul regatului maghiar de a opri năvălirile de pradă ale tătarilor în Transilvania, prin trimiterea unor expediții militare la Est de Carpați; b) *Planul maramureșean*: Conflictul Voievodului Bogdan cu coroana maghiară, care urmărea înlocuirea Voievodului (ca formă tradițională și autonomă a Maramureșului) cu comitatul (formă feudală maghiară) și promovarea catolicismului; c) *Planul local moldovenesc* reprezentat prin tendința formațiunilor statale locale de a scăpa mai întii de dominația mongolă și, apoi, de tendințele de catolicizare sprijinite de coroana maghiară. Revolta lui Bogdan din Maramureș s-a desfășurat independent de acțiunea coroanei maghiare împotriva dominației tătărăști de pe teritoriul de la Est de Carpați, așa încît numai cînd aceste două planuri *au interferat* cu cel de al treilea procesul de formare a statului feudal independent al Țării Moldovei și-a căpătat aspectul diferențial;

5) cînd *explicația* momentelor succesive care o structurează se sprijină pe stabilirea riguroasă a cauzelor care le-au generat și a *condițiilor* care le-au înlesnit apariția și le-au provocat transformările ulterioare. Dacă în cucerirea Transilvaniei de către Mihai Viteazul *cauzele esențiale* au fost: necesitatea de a sparge cercul dușmanilor care-l înconjurau (respectiv turcii la Sud, Ieremia Movilă în Moldova și Andreas Bathory în Transilvania, aceștia doi din urmă oamenii Poloniei, care la acea dată era în bune raporturi cu turcii și dușmana habsburgilor, pe care se sprijinea Mihai), precum și nevoia de a reface alianța politico-militară a celor 3 Țări românești în lupta antiotomană, *condițiile* care au favorizat acțiunile Domnului au fost: anularea privilegiilor secuiești de către Bathorești și atitudinea sașilor care, în calitatea lor de germani, sprijineau stăpînirea lui Rudolf al II-lea. De aici și drumul pe care oștile lui Mihai l-au urmat cu ocazia pătrunderii în Transilvania: pasul Buzăului, care ducea în secuime și Turnu Roșu, care ducea în regiunea sașilor;

6) cînd folosește, *în scop explicativ*, preciziunea cronologică cu toate implicațiile ei în ordine de *concomitență* sau de *subsecvență*. Variațiile atitudinii Angliei față de problema Unirii Principatelor române între 1856 și 1858 se luminează dacă ținem seama că în 1857 — anul Adunărilor ad-hoc — Anglia se găsea confruntată cu răscoala cipailor din India, așa că nu voia să supere nici Austria, nici Turcia, pe cînd în 1858, mișcarea fiind înăbușită, ea a putut lua o atitudine mai fermă, care a dus la compromisul Convenției de la Paris;

7) cînd se *menține continuu* în planul *concret-istoric*, cu toată *varietatea* de situații concrete care *individualizează* procesul istoric considerat în *ansamblul unor procese similare*, dar avîndu-și fiecare individualitate *proprie*, evitînd *schematismul sociologic* care se menține la nivelul *trăsăturilor generale*. Nimic mai nepotrivit decît indicarea cauzelor celor 3 mari mișcări țărănești din Transilvania printr-o expresie generală și stereotipă: „exploatarea crîncenă și singeroasă a țărănimii”, cînd știut este că, potrivit momentului în care s-a desfășurat fiecare, fiecare își are cauzele *bine individualizate*, așa încît chiar dacă sînt generate de aceeași bază feudală, *etapa însăși* în care se găsea feudalismul la data izbucnirii răscoalei *determină aspectul diferențial* pe care cauzele îl îmbrăcau;

8) când stabilește o distincție netă între certitudine, ipoteză sau simplă opinie și când deosebește cauzele reale ale unui proces istoric de cele aparente sau de pretexte ridicate la rangul de cauze, contribuind prin aceasta la trezirea spiritului critic al elevilor și la însușirea unei atitudini științifice. Dacă venirea în Moldova a lui Bogdan din Maramureș este o certitudine, identificarea lui Dragoș din Bedeu este numai o ipoteză, iar noua cronologie propusă de Aurelian Sacerdoțeanu sau de Ștefan Gorovei o părere personală, după cum atacul Saguntului este numai o cauză secundară a celui de al doilea război punic, iar atentatul de la Sarajevo numai un pretext pe care puterile centrale l-au potențat transformându-l în cauza izbucnirii primului război mondial.

9) când folosește intuiția directă în vederea creării unei imagini adecvate privind mediul în care se desfășoară un proces istoric; numai că aici se ridică redevabila problemă pe care o reprezintă modalitatea de integrare a imaginilor statice în fluxul procesului istoric, pentru a-i da sprijinul intuiției directe.

Dar toate aceste condiții nu sînt încă suficiente pentru a da lecției de istorie întreaga ei fundamentare științifică, deoarece această fundamentare este completă numai în măsura în care procesele istorice care îi structurează conținutul, reflectă aspectul dialectic pe care ele îl îmbracă în diferitele momente ale desfășurării lor. De aceea: a) fiecare fapt sau proces istoric trebuie considerat în ansamblul conexiunilor cu celelalte fapte și procese concomitente, pentru a se vedea legătura lui cu acelea dintre ele de care este condiționat, precum și gradul acestei condiționări la un moment dat. Astfel, atitudinea Senatului roman față de războiul cu Jugurta nu poate fi înțeleasă decît ținînd seama că în același moment o primejdie mult mai mare amenința Italia însăși, primejdia cimbrilor și teutonilor, așa că legionile trebuiau păstrate în peninsula pentru a face față acestei primejdii; iar cînd triburile cimbro-teutonice s-au îndreptat spre Gallia și Spania, Senatul, nemaiconsiderînd primejdia iminentă, l-a trimis împotriva regelui numind pe unul dintre cei mai proeminenți membri ai săi, Quintus Caecilius Metellus.

— b) se impune determinarea momentelor și aspectelor contradictorii ale procesului istoric, pentru a-l face să apară în înfățișarea lui concretă de unitate a contrariilor. Raporturile lui Mihai Viteazul cu boierimea care-l sprijinea au fost contradictorii: în timp ce boierimea încerca să instaureze regimul nobiliar (așa cum a făcut-o prin acordul cu Sigismund Bathory), Mihai a urmărit constant instaurarea unui regim de centralizare domnească (de care s-a apropiat prin acordul cu Rudolf al II-lea); dar nici boierii nu s-au despărțit de Mihai, nici Domnul de boieri, ci amîndouă contradicțiile s-au subsumat ideii superioare de luptă pentru independență.

— c) este necesară analiza luptei interne din sinul fenomenelor istorice, provocate de contradicțiile existente, pentru a dezvălui tendințele ce se prefigurează din această luptă. În revoluția burgheză din Anglia, contradicția fundamentală dintre burghezie (Parlament) și feudalitate (monarhia) a determinat instaurarea republicii adică saltul calitativ de trecere a puterii politice din mîna feudalității în mîinile burgheziei; dar înlocuirea exploatării feudale cu cea capitalistă, a generat o nouă contradicție între mase și burghezie, exprimată de mișcarea „diggerilor”. Se vede astfel că jocul contradicțiilor explică nu numai cursul general al procesului istoric, ci și tendințele particulare care apar pe fondul acestui curs.

— d) reliefarea că *forțele motrice ideale* care acționează în desfășurarea procesului istoric *nu sînt cauzele ultime* ale evenimentelor istorice, ci că, în spațiile lor și *determinîndu-le*, stau cauzele *economice*. Toate afirmațiile „filantropice“ ale boierilor munteni din chirosoful de eliberare a „rumânilor“, din 1746: „a fi frații noștri sub jugul robiei noastre nu este alt păcat mai greu și mai mare, care nu este lucru creștinesc, ci de mare pagubă sufletelor noastre“, nu pot ascunde că adevărata cauză a acestei măsuri era interesul boierimii de a preveni fuga țărănilor și a-și asigura pe această cale veniturile rezultate din renta feudală.

Apelul la *documentul original*, ca mijloc de *demonstrare* și de confirmare a afirmațiilor profesorului sau de *deprindere* a elevilor de a *desprinde* singuri elementele din a căror îmbinare se reconstituie procesul istoric ce urmează a fi studiat, constituie și el un mijloc de fundamentare științifică. Și pe aceeași linie se înscrie și abordarea *inter și intradisciplinară* a problemelor a căror complexitate necesită *luminile* mai multor discipline sau *comparații* cu situații anterior cunoscute.

Din toate cele de pînă aici se desprinde trăsătura caracteristică a lecției fundamentată științific: *continua ei reconsiderare* și *restructurare* atît din perspectiva *conținutului*, cît și din aceea a *tehnologiei didactice*; dar prin aceasta ea *reflectă dinamica însăși a progresului științific* sub cele două aspecte ce-i sînt constitutive sub raport didactic: *îmbogățirea și precizarea continuă* a conținutului și *adaptarea corespunzătoare* a modalităților de transfer la acest conținut aflat în *continuă restructurare și nuanțare*. Ea este nu un *esse*, ci un *fieri*. Și de aceasta este atît de grea.